

Yurii Verlanov
Oleksandr Verlanov

Peculiarities of corruption in Ukraine

In the article, we aimed to answer the question: what are the peculiarities of corruption in Ukraine? This is a difficult task that cannot be solved within the framework of one article, especially since the problem of corruption is quite widely represented in numerous theoretical and empirical studies. Both theoretical concepts and models, as well as the results of the analysis of the experience of individual countries and groups of countries, have a significant benefit for generalizing ideas about the factors of corruption and ways to reduce it, creating the basis for the development of an effective policy to combat it. The difficulty is that each country has significant differences in the scale, structure, and forms of corruption. This is generally determined by such factors as: the trajectory of the country's development, the size of the economy, the state of the institutional environment, the nature of the political system, cultural and historical experience, etc. The characteristics of corruption in the general and national contexts showed a broad specification of the participants in corrupt actions, which reflects the multidimensional nature of corruption. Its concealment due to the threat of punishment, as well as the permanent development of its schemes and mechanisms, is presented in the typology of corruption. Even though the Index of Corruption Perceptions in Ukraine shows positive dynamics, the country lags behind its neighbors: Poland, Slovakia, Romania and Moldova, and among the countries that are candidates for EU membership, it is in 6-7 place. It is shown that the level of corruption in Ukraine significantly depends on the GNI per capita and the level of civil liberties, while it is not affected by the degree of human development and government efficiency. The role of local elites, which caused the formation of destructive corrupt social networks over a long period of time, should also be attributed to the national characteristics of corruption. This problem has not yet been ade-

quately reflected in the scientific literature. Supplementing the conceptual model of corruption with components related to counteraction factors: the severity of punishments and public condemnation, and their analysis showed that the punishment of corruption in the country is weakened, and in the social environment there is a paradox of tolerance, when the denial of corruption is accompanied by participation in corrupt actions.

Key words: *corruption, features of the country, factors of corruption.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Корупція традиційно пов'язується з низкою негативних наслідків для розвитку країни. Економічні ефекти корупції включають скорочення інвестицій, спотворення конкуренції і зниження ефективності економіки в цілому. Її високий рівень призводить до значної нерівності в розподілі багатства, оскільки сприяє неефективному розподілу ресурсів, у тому числі на користь окремих груп. Корупція може спричинити занепад інфраструктури та зниження якості громадських послуг, вона обумовлює зменшення добробуту, безправ'я, незадоволеності громадян і загальне погіршення якості життя населення. Через це корупція вважається перешкодою для процесів демократизації та економічного розвитку [16].

З іншого боку, концепція «корупція як мастило для коліс» є суперечливою і передбачає, що корупція може мати позитивний вплив на економічне зростання, дозволяючи підприємствам обходити бюрократичну неефективність і жорстке регулювання. В економіці з надмірно централізованою та неефективною бюрократією корупція може сприяти конкуренції через полегшення входу на ринок нових гравців і розвитку підприємництва шляхом зменшення негативного впливу, що несе в собі надмірне регулювання [5].

Результати деяких досліджень свідчать, що корупція менше шкодить розвитку, і вона навіть може бути позитивно пов'язана з ним в країнах, де інституції надзвичайно неефективні, а економіки жорстко регульовані [5; 13].

Подібна точка зору не є загально визнаною: хоча корупція загалом і «змащує колеса» економіки, вона підриває довіру до інституцій, збільшує витрати та створює несправедливе бізнес-середовище [4]. Це перешкоджає іноземним інвестиціям і спотворює ринки, дозволяючи корупціонерам маніпулювати економічними та фінансовими системами задля особистої вигоди.

Кінець кінцем корупція представляється як перешкода економічному зростанню, тому і зусилля урядів та дослідників спрямовані на виявлення шляхів її зменшення.

Складність її дослідження полягає у тому, що корупційні дії «не афішуються», а сама вона як Будда – має безліч обличь. Через саму природу корупції (таємність, незаконність, специфіку різних видів економічної діяльності) неможливо отримати достовірну та достатню інформацію про масштаби корупції в країні, на відміну, наприклад, від вимірювання інфляції [19]. В дослідженнях, як правило, використовуються непрямі дані, що отримується у тому числі і через опитування та експертний аналіз.

Крім того, кожна країна має значні особливості в частині масштабів, структури, форм корупційної діяльності, що в цілому визначається такими факторами, як: траєкторія розвитку країни, розмір економіки, стан інституційного середовища, характер політичної системи, культурно-історичний досвід тощо.

Для формування ефективної, а значить і дієвої, антикорупційної політики необхідно мати уявлення щодо специфічних рис, яких набуває корупція в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Іноземні вчені дуже активно досліджують тему корупції, що охоплює різні погляди на причини та наслідки корупційних дій у суспільствах та установах. Основою, звичайно, є теоретичні дослідження в контексті теорії раціонального вибору (G. Nane, G. de Graaf, D. Torsello), теорії культури (R. Klitgaard, S. Rose-Ackerman, K. Chai, M. Liu, M. Kim, M. Tavanti), інституційної теорії (A. Shleifer, R. Vishny, S. Adomako, R. Di Pietra, A. Melis). Здійснюються міжкраїнні порівняння (A. Belasen, K. Peyton), аналізується досвід окремих країн та їх груп (A. Doig, S. Rile, S. Seed, T. Vo, J. He, D. Harris, R. Barrington). Пропонуються

політичні дії та заходи запобігання корупції (R. Hunja, A. Ihalua, B. Sauve, E. Carloni, D. Paoletti). Значний внесок справляють у боротьбу з корупцією міжнародні організації: Світовий банк, ОБСЄ, ООН, МВФ, Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC), Міжнародна комісія проти корупції (ICAC) та інші.

Вітчизняні дослідники також активно працюють у сфері запобігання корупції. Широко представлені теоретичні публікації, де феномен корупції аналізується у контексті атрибутів різних напрямків науки: філософії, політології, історії, правознавства, соціології, психології (Крисюк Ю. П., М. Михальченко, О. Михальченко, Д. Чумаченко, Є. Невмерижицький, М. Костицький, Н. Кушакова-Костицька) тощо. Досліджується сутність корупції (М. Кравчук, І. Лаврів, В. Гладкий, А. Мошнін та інші), причини її виникнення та наслідки для суспільства (В. Тімашов, В. Плекан, С. П'ясецька-Устич, Я. Кальниш та інші) її вплив на економічне зростання країни (В. Сапич, О. Нагірна, Н. Пігуль, З. Живко), аналізуються види та механізми корупційної діяльності (Ю. Орлов, О. Величко, О. Ткачук, М. Серебряков, К. Марисюк, В. Тимошенко). Окрема увага приділяється шляхам та методам подолання корупції (Б. Головкін, Б. Гребенюк, І. Литвиненко, О. Миколенко, А. Соболева). Значний обсяг результатів досліджень звичайно створює ґрунт для формування основ ефективної вітчизняної політики запобігання корупції. Разом з цим, оточення, в якому народжується корупція є динамічним, і якщо концепції, принципи та моделі, які важливі для розуміння корупції, розвиваються поступово, то форми і схеми корупційної діяльності «вдосконалюються» практикою непомітно і швидко. Ось чому важливого значення набувають поточні дослідження корупції, спрямовані на виявлення характерних рис сучасної корупції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у спробі відповісти на питання, в чому полягають особливості корупції в Україні? Для досягнення мети дослідження були запропоновані завдання наступним чином: ми проведемо огляд сучасної літератури, де звернемось до характеристики корупції у загальному та вітчизняному контексті, представимо типологію

корупційних дій, зробимо оцінку динаміці індексу сприйняття корупції в Україні. Розгляд національних особливостей корупції буде включати емпіричний аналіз залежності рівня корупції в країні від низки факторів, набір яких в цілому відповідає сучасним методологічним концепціям, та обговоримо його результати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Transparency International та World Bank визначають корупцію як зловживання владою для приватної вигоди [19; 23]. Корупційні дії пов'язуються із хабарництвом, розкраданням, вимаганням, шахрайством і кумівством тощо [2]. Отже і список бенефіціарів може включати широке коло осіб: сім'ю, друзів, людей, які належать до політичної партії або займають високі посади тощо.

У такому контексті, як узагальнене уявлення, подібне розуміння корупції зустрічається повсюдно, у тому числі і в Україні. Разом з цим, поняття корупції у вітчизняному антикорупційному законодавстві містить і більш конкретне та розширене позначення учасників корупційних дій. Так корупцію визначено як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [28].

Подібна специфікація учасників корупційних дій є даниною тому, що корупційна діяльність є багатовимірною, прихованою через загрозу покарання, а схеми та механізми корупції перманентно розвиваються і «вдосконалюються». Існує багато аспектів корупції, які не були ретельно вивчені в деталях; отже, в літературі з вивчення корупції є ще достатньо прогалин. Однією з них є відсутність нових і глибоких поглядів на пояснення різних типів і наслідків корупції в суспільствах з різним інституційним середовищем, особливо в країнах, які більш уражені нестримною корупцією. Це власне і викликає наукову та практичну потребу систематизації її різновидів (табл. 1) [1; 3].

Таблиця 1.

Загальна типологія корупції

Ознака типів	Назва	Зміст
1. Підхід в рамках якого розглядається корупція	«Рука, що допомагає» – Helping hand type of corruption	має місце, коли доброзичливий принципал делегує прийняття рішень недоброзичливому агенту, який вчиняє корупційні дії
	«Рука, що грабує» Grabbing hand type of corruption	виникає через те, що недоброзичливі урядовці впроваджують неефективну політику для отримання ренти з приватного сектору
2. Залежно від того, яка із сторін є ініціатором корупційних дій	«Корупція з боку пропозиції» – Supply-side corruption	акт пропозиції незаконного платежу або неправомірної вигоди;
	«Корупція з боку попиту» – Demand-side corruption	прийняття або вимагання такого платежу або вигоди
3. Наявність попередньої взаємної угоди	«Традиційна корупція» – Conventional corruption	на основі взаємності учасники (чиновники вищого чи нижчого рангу) обмінюються неправомірною вигодою, нехтуючи суспільними інтересами
	«Нетрадиційна корупція» – Unconventional corruption	між учасниками відсутні відносини взаємності, активно роль грає розпорядник ресурсу, і він діє на власний розсуд

продовження таблиці 1

4. Залежно від масштабів окремої операції	«Велика корупція» – <i>Grand corruption</i>	залучає урядовців вищого рангу та виборних посадовців, які використовують можливості, що відкриваються в роботі уряду (пов'язується з великими проектами)
	«Дрібна корупція» – <i>Petty corruption</i>	ототожнюється з «бюрократичною корупцією», яка передбачає участь посадових осіб державної адміністрації та невиборних посадових осіб (є широко розповсюдженою)
5. Сфера суспільних відносин	«Публічна корупція» – <i>Public corruption</i>	залучає державну посадову особу (національну чи іноземну) як одну зі сторін корупційного акту
	«Приватна корупція» – <i>Private corruption</i>	залучає лише осіб у секторі бізнесу
6. Поширеність у суспільстві	«Системна корупція» – <i>Systemic corruption</i>	рутинне поширення корупції у суспільстві
	«Ізольована або індивідуальна корупція» – <i>Isolated or individual corruption</i>	окремі ізольовані акти корупційної діяльності

продовження таблиці 1

7. Характер корупційної дії	«Корупція діяльності» – Commission corruption	вчинення чиновником (або бізнес-агентом) певної дії і отримання неправомірної вигоди
	«Корупція бездіяльності» – Omission corruption	бездіяльність на користь учасника для отримання внаслідок неправомірної вигоди
8. Особливості обміну	«Корупція прямої вигоди» – Direct benefit corruption	отримання вигоди у формі, яка може бути оцінена (права власності, гроші, подарунки)
	«Корупція відкладеної вигоди» – Deferred benefit corruption	вигода у формі послуги (непотизм, хронізм, патронаж, призначення на посаду)

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 3]

Представляється, що всі без винятку наведені типи корупційної діяльності водночас присутні на національних теренах.

Корупція зазвичай спостерігається як у в державному, так і приватному секторах. У приватному бізнесі корупція може приймати різні форми та проявлятися на різних рівнях та у різних схемах, як:

- хабарництво, що є одним з найпоширеніших проявів корупції, коли підприємці намагаються отримати неправомірні вигоди, наприклад, від постачальників, клієнтів або інших сторін;

- виготовлення фальшивих документів та облуда для ухилення від податків, для забезпечення можливості обійти закони або отримувати необґрунтовані;

- приховування доходів від податкових органів, з метою уникнути сплати податків;

- використання впливу для отримання неправомірних переваг, наприклад, в отриманні дозволів, контрактів або інших послуг;

- підробка контрактів, недобросовісні угоди або вимагання неправомірних вигод в обмін на укладення контракту;
- відмивання отриманих незаконним шляхом грошей через афілійовані бізнес-структури тощо.

Частіше аналізується корупція в державному секторі, оскільки в сфері приватного бізнесу вона є менш визначеним поняттям. По-перше, це явище, як видно із загального уявлення, в основному пов'язане з державним управлінням, а по-друге, відсутні показники, що є розробленими спеціально для приватного сектору, і це надзвичайно ускладнює емпіричні дослідження в цій сфері відносин.

Ми будемо вести мову про «публічну корупцію».

Причини та витоки корупції досконало не з'ясовані та недостатньо систематично вивчені [28]. Втім можна побачити, що корупція відчуває себе досить комфортно в зоні, де перетинаються економічні, інституційні, соціальні аспекти життєдіяльності, що тісно переплетені між собою (рис. 1).

Рис. 1. Сприятлива для корупції зона, де перетинаються економічні, інституційні та соціальні відносини.

Джерело: сформовано авторами на підставі власних досліджень

Те, наскільки зона (К) є сприятливою для корупції, обумовлюється характерними рисами відносин. Економічні – це низький рівень розвитку, високий ступінь монополізму, слабке конкурентне середовище, тощо. Інституційні – слабкість державних інституцій, таких як уряд, судова система, політичні партії та інші. Соціальні – низька якість соціального капіталу, історична обумовленість толерантності до корупції.

Ці відносини взаємозалежні та динамічно взаємодіють між собою, і їхні зміни можуть мати значний (як позитивний, так і негативний) синергетичний вплив стан корупції, а значить і на розвиток країни та якість життя в країні.

Дані Transparency International свідчать про позитивну зміну оцінок рівня корупції в Україні: проти 2022 року індекс сприйняття корупції у 2023 році зріс з 33 до 36 пунктів (рис. 2). Але ж в цілому той же показник для Польщі складає 54 пункти, Словачії – 54, для Румунії – 46, Молдови – 42. Серед 9 країн, кандидатів у члени ЄС Україна знаходиться на 6-7 місці, випереджаючи Боснію і Герцеговину та Туреччину [33].

Динаміка змін або трансформації в країнах доволі прискіпливо аналізується у дослідженнях фонду Bertelsmann, що проводилося з лютого 2021 року по січень 2023 року та охопило думки чисельних експертів з усього світу. Згідно нього показники трансформації країни та відповідні оцінки постають у наступному: політичної – 7,06 (неповноцінна демократія), економічної – 5,96 (обмежена), державного управління – 6,04 (добре) [21]. Можна припустити, що саме цьому набору змін у економічних, інституційних та соціальних відносинах країна завдячна скороченню рівня корупції.

Методологія емпіричного аналізу спирається на концептуальний підхід, запропонований [18]. У його рамках досліджуються відповідні економічні, соціальні та політичні виміри розвитку в усьому світі, зосереджуючись на зв'язках між сприйнятою корупцією, економічним і людським розвитком, ефективністю уряду та якістю політичної системи, взятих як репрезентативні змінні соціальних систем країни.

Рис. 2. Динаміка Індексу сприйняття корупції в Україні
і за період 2012-2023 рр.

Джерело: сформовано авторами на основі [33]

Корупція представляється складним та багатовимірним явищем з кількома причинами й наслідками та численними пов'язаними факторами. Найважливішими з них є рівень економічного розвитку, тип політичної влади, якість інституційної бази, ефективність системи правосуддя, ступінь глобалізації, рівень конкуренції, структура та розмір державного сектора, а також культурна якість, географічне розташування та історії. В цілому ж поширена корупція значною мірою вказує на існування інституційної та політичної слабкості, а також на економічну та соціальну нерозвиненість. Корупцію прийнято вважати єдиною найважливішою перешкодою як для демократизації, так і для економічного розвитку [15, 16, 20].

З одного боку, корупція сприймається як перешкода розвитку, з іншого, – можна припустити, що її стан, у свою чергу, формується під впливом того чи іншого рівня та траєкторії розвитку країни.

Зважаючи на це, ми в аналізі дещо змінили підхід до аналізу на інверсний, аналізуючи залежність рівня сприйняття корупції (CPI) від факторів розвитку, що відображаються наступними показниками (табл. 2) [9; 14; 24]:

Валовий національний дохід на душу населення (GNI pc);
 Індекс людського розвитку (HDI);
 Показник ефективності уряду (GE);
 Індекс «Громадянські свободи» (CL).

Отже, аналіз базується на чотирьох незалежних змінних, що характеризують відповідні напрямки розвитку України за період 2012-2022 рр. (табл. 3). Початок періоду – (саме 2012 рік) – прийнято у зв'язку зі зміною методології оцінювання Індексу сприйняття корупції [17]. Дані щодо показників було отримано з надійних міжнародних джерел.

Таблиця 2.

Показники емпіричного аналізу

Найменування показника	Діапазон		Джерело даних
	min	max	
Рівень сприйняття корупції (CPI)	0	100	Transparency International
Валовий національний дохід на душу населення ()	-	-	World Bank
Індекс людського розвитку (HDI)	0	1,0	UNDP
Ефективність уряду (GE)	-2,5	2,5	World Bank
Індекс громадянських свобод (CL)	1,0	7,0	Freedom House

Джерело: сформовано авторами на основі [9; 14; 24]

Таблиця 3.

Вихідні дані аналізу

Роки	Показники				
2012	26	9,6	0,742	-0,595	7,1

продовження таблиці 3

2013	25	10,95	0,744	-0,663	7,1
2014	26	10,62	0,747	-0,397	6,8
2015	27	10,59	0,742	-0,55	7,1
2016	29	11,26	0,746	-0,61	7,1
2017	30	12,03	0,747	-0,51	6,2
2018	32	12,76	0,75	-0,46	6,2
2019	30	13,51	0,779	-0,33	6,5
2020	33	13,39	0,775	-0,41	5,9
2021	32	13,87	0,773	-0,44	5,6
2022	33	13,35	0,734	-0,5	4,4

Джерело: сформовано авторами на основі [9; 14; 24]

Аналіз наведених даних здійснювався на основі використання пакету Regression (Excell). Він показав рівняння, що демонструє взаємозв'язок між рівнем корупції та факторами, включеними до моделі:

$$CPI=28,19+1,52GNI_{pc}-1,47HDI-0,03GE-0,9CL \quad (1)$$

Результати розрахунку стандартизованих коефіцієнтів регресії дозволили побудувати рівняння у стандартизованій формі:

$$t_{CPI}=0,748t_{GNI_{pc}}-0,0076t_{HDI}-0,0010t_{GE}-0,2592t_{CL} \quad (2)$$

Порівнюючи стандартизовані коефіцієнти рівняння (2) між собою можна побачити, що найбільший вплив на рівень корупції мають валовий національний дохід на душу населення (та рівень громадянських свобод (, відповідно та . Ступінь людського розвитку () та рівень ефективності уряду () не спричиняють помітного впливу на рівень корупції.

Аналіз часткової еластичності факторів показав такі результати:

$$E(\text{GNIPc})=0,6216; E(\text{HDI})=-0,0378; E(\text{GE})=0,005; E(\text{CL})=-0,1985$$

Найбільший вплив на рівень корупції має фактор добробуту: збільшення оцінки CPI на 1 пункт потребує підвищення GNIPc на 4,9%. Привертає увагу від'ємне значення коефіцієнта еластичності для показника CL. Інші два фактори (HDI та GE) не справляли на даному відрізку часу скільки-небудь істотного впливу на рівень корупції.

Значення коефіцієнту множинної кореляції демонструє високий рівень залежності між рівнем корупції та всього набору факторів $R=0,9169$ при тому, що нескоригований коефіцієнт множинної детермінації (R_2) свідчить, що 84% варіацій рівня корупції обумовлюються варіаціями включених до моделі факторів.

Співставлення значень отриманого та табличного коефіцієнтів Фішера свідчить про статистичну значимість рівняння (1) $F=7,92$ проти $F_t=4,35$.

Зауважимо, що на отримані у процесі аналізу результати, як представляється, впливає те, що дані по факторах мають різну методологічну основу отримання: GNIPc визначається на основі офіційної статистики, у той час як для інших, включаючи і CPI, застосовуються суб'єктивні оцінки, отримані у процесі опитувань або експертного аналізу. З іншого боку, показники є агрегованими та охоплюють декілька споріднених напрямків, у тому числі і оцінки корупції. Так показник ефективності уряду (GE), який використовується для оцінки ефективності виконання урядом своїх функцій і надання послуг громадянам, враховує такі фактори, як якість державних послуг, рівень корупції, якість формулювання та впровадження політики, а також здатність уряду забезпечити дотримання законів і нормативних актів. У такому контексті він буде обумовлювати подвійне врахування корупції.

Те, що один з основних показників розвитку, а саме GNIPc, має сильний вплив на рівень корупції в Україні, відповідає пануючим уявленням: результати систематичних досліджень показують, що корупція негативно пов'язана з економічним зростанням: чим

більш корумпованою є країна, тим повільніше темпи і рівень її економічного розвитку [7, 22].

У контексті національних особливостей корупції особливо слід звернути увагу на проблему *місцевих еліт*, що є специфічною і характерною для країни формою соціальної організації – соціальні корупційні мережі.

Вони створилися історично на теренах загального дефіциту благ. До часів незалежності до цих груп входили партійні лідери, державні посадовці та керівництво державних підприємств (включаючи торгівлю, а пізніше й представників кримінального світу). Обмін обмеженими благами між членами елітної групи розширював зв'язки та захоплював і верхні ешелони влади: така собі горизонтально-вертикальна система корупційних відносин, що представляла собою соціальну мережу, існуючу на основі взаємних соціальних зобов'язань учасників: «ти мені – я тобі». Це здійснювалося не лише в рамках перерозподілу дефіцитних благ, а й захисту від можливих покарань. Стійкість подібних зв'язків є настільки міцною, що фактично де-інде формувала клани [31]. Цьому частково завадила конкуренція за доступ до благ.

Згодом учасники таких мереж природно замінювалися, а на їх місце приходили нові «перевірені» гравці або ж такі, що вже «за визначенням» прийняли відповідні соціальні зобов'язання: рідні, родичі, друзі тощо. Місцеві еліти створюють соціальну корупційну мережу, яка відрізняється від інституційної меншою жорсткістю у термінах організаційних процедур, вартості ресурсів, що нею перерозподіляються, а також характеру покарань.

Проблему соціальних корупційних мереж надзвичайно важко досліджувати через відсутність необхідної інформації.

Концептуально, доволі відомою є загальна модель корупції, представлена рівнянням Р. Клітгаарда [10]:

$$A+M+D-T$$

Іншими словами, корупція дорівнює монополії на прийняття рішення (M) плюс рівень дискреційності повноважень (D) мінус

рівень відкритості (Т). При цьому дискреційність повноважень – це ступінь, за якою особа, що приймає рішення, має певну свободою розсуду, у виборі з кількох допустимих рішень те, яке він з тих чи інших причин вважає найкращим. Більшою мірою це відноситься до «публічної корупції» – незаконної поведінки державних службовців, або осіб, які займають владні посади в державному секторі. Тут «А» розглядається як акт корупції. Якщо ж прийняти до уваги практичну важливість її масштабів у всіх можливих аспектах, «Т» (відкритість, прозорість дій – transparency) слід було б доповнити компонентами: «Р» – punishment, маючи на увазі ступінь невідворотності та жорсткості покарань, «Exp» – exposing – ймовірність викриття, а також громадська ганьба – «Dis» – public disgrace:

$$A=M+D-(T+Exp \times P+Dis). \quad (3)$$

В рівняння додано дві складових, що разом із відкритістю, зменшують рівень корупції. По-перше, – це те, що стосується ефективності судової системи та антикорупційних установ: чим більш невідворотними та жорсткими є покарання за корупційні дії, тим, менше стимулів до порушень. По-друге, – це негативне ставлення до корупціонерів та їх громадський осуд, що теж скорочує тягу до корупційних вчинків.

У таблиці 4 представлено структуру покарань за корупційні злочини [30].

Серед усіх корупційних, економічних та шахрайських злочинів за вказаний період (4814 вироків) суто корупційних нараховується 73,3%. З них на перших місцях знаходяться «пропозиція хабаря» та «привласнення і розтрата майна» з відповідно 69% та 18,4%. При чому з тих, хто був притягнений за привласнення майна майже 16% було виправдано. Майже кожного третього було ув'язнено без відстрочки вироку, решта 60% отримали умовний вирок. В цілому ж більша частина притягнених до відповідальності відбулася штрафами. Ці дані свідчать про доволі послаблену систему покарань за корупційні злочини, коли лише трохи більше 10% опиняються за ґратами.

**Структура покарань за окремі корупційні злочини
(2022-2023 рр.)**

Стаття ККУ	Порушення	Кількість осіб, притягнених до відповідальності	Всі вирoki, %	Не винен, %	Засуджено			
					ув'язнено без відстрочки	умовно	інші покарання	штраф
191	Привласнення, розтрата майна	649	18,4	15,9				
364	Зловживання владою	67	1,9	59,7	44,4	18,5		37,0
365	Перевищення влади	48	1,4	35,4	41,9	51,6		6,5
368	Отримання хабаря	331	9,4	27,5	20,4	2,9	3,3	73,3
369	Пропозиція хабаря	2435	69,0	1,9	5,9	4,3	0,5	93,6
	За корупційні злочини, всього	3530	100,0	8,4	11,1	14,1	1,1	76,8

Джерело: сформовано авторами на основі [30]

До речі кажучи, в інших дослідженнях також відмічається відсутність адекватного покарання за корупцію, де респонденти соціологічних опитувань – (74,5%) називають низький рівень покарань основною причиною корупції в країні [32].

Останнім компонентом у рівнянні (3) серед трьох, що впливають на рівень корупції в країні є «громадський осуд» – . Реалізація політики «нульової толерантності» громадян до проявів

корупційної діяльності може стати дієвим інструментом, спроможним відчутно вплинути на поширення корупції [34].

Основа для цього поступово формується і, як свідчать соціологічні опитування, частка респондентів, які вважають, що корупційні дії ніколи не можуть бути виправданими, зростає. При тому, що частина громадян вже приймала участь в корупційній діяльності. Майже 20% опитуваних у 2021 р. мали особистий досвід участі у корупційних діях [25]. Якщо до цього додати найближче оточення опитаних, можна легко уявити, що більше половини дорослого населення країни так чи інакше були пов'язані з корупцією.

Дослідники вказують на цей парадокс, коли корупцію засуджують як неетичну/аморальну, але корупційна поведінка у той же час є широко поширеною [8]. Хоча політика «нульової толерантності» може демонструвати успішні результати, вона також створює мотивацію для більш ефективного приховування або маскування корупції, ускладнюючи її виявлення [6]. Негативні наслідки повідомлення про факти корупції також посилюються та можуть змусити громадян не вдаватися до оголошення інформації.

Відомі щонайменше два типи організацією суспільних відносин [12]: європейський або «*rule based*» та «*relation based*», що є більш притаманним Східним культурно-історичним традиціям. Україна історично знаходиться на межі між Європою та Азією і це, природно, вплинуло на формування національної свідомості, коли в поведінці присутні одночасно і засудження, і участь у корупції або ж толерантність до неї. До гіпотези культурно-історичного контексту причин корупції необхідно також додати ефект фактору тривалості очікувань. Чим вони коротші, тим, у свою чергу, коротшим є досвід, який формує (неформальні) інституційні засади поведінки членів суспільства. Короткі очікування спотворюють історичну траєкторію формування норм та цінностей, під впливом відповідних «кращих» або успішних практик забезпечення особистого добробуту. Останні десятиліття в Україні до «взірцевих» прикладів успішності відносилися практики політичних діячів, представників державної бюрократії та приватного бізнесу, що так чи інакше були пов'язані з корупцією.

Те, що поширеність корупції в країні перетворює її для частки населення на норму поведінки, не означає, що суспільство здатне бути толерантним до корупції. Соціологічні опитування свідчать, що все більше громадян України своїми вчинками голосують за правове і соціально здорове суспільство [27].

Висновки. Не викликає сумнівів, що корупція перешкоджає економічному зростанню, тому і зусилля урядів та дослідників спрямовані на виявлення шляхів її зменшення.

Складність її дослідження, крім того, що корупційні дії приховуються, а сама вона приймає безліч форм та проявляється в багатьох сферах життєдіяльності, кожна країна характеризується істотними особливості в частині масштабів, структури, форм корупційної діяльності, що в цілому визначається такими факторами, як: траєкторія розвитку країни, розмір економіки, стан інституційного середовища, характер політичної системи, культурно-історичний досвід тощо, і для формування ефективної, а значить і дієвої, антикорупційної політики необхідно мати уявлення щодо специфічних рис, яких набуває корупція в країні.

Хоча причини корупції не є достатньо дослідженими, можна уявити, що її зоною комфорту є перетин відносин: економічних, коли рівень розвитку низький, ступінь монополізму високий, конкурентне середовище слабке; інституційних зі слабкими державними інституціями; та соціальних з низькою якістю соціального капіталу й історичною обумовленістю толерантності до корупції.

Серед чотирьох незалежних змінних, що характеризують відповідні напрямки розвитку України за період 2012-2022 рр., найбільший вплив на рівень корупції в Україні мають валовий національний дохід на душу населення та рівень громадянських свобод. Ступінь людського розвитку та ефективність уряду не спричиняють помітного впливу.

У контексті національних особливостей корупції особливу значення має проблема *місцевих еліт*, що є специфічною та характерною для країни формою соціальної організації і фактично представляють собою соціальні корупційні мережі. Нажаль вона

не знайшла адекватного відображення в академічній науковій літературі.

Для відкритості доповнити компонентами, що безумовно впливають на рівень корупції в країні, а саме жорсткістю системи покарань з врахуванням ймовірності викриття та відношенням оточення до корупціонерів. В Україні система покарань характеризується недостатньою ефективністю: лише 11% винних опиняються з ґратами та 77% відбуваються штрафами. На слабкість системи покарань, як основної причини корупції вказували 3/4 респондентів проведених досліджень.

У соціальному середовищі країни спостерігається парадокс толерантності. У той час, як більшість громадян не виправдовує корупцію, кожен п'ятий має особистий досвід участі у корупційній діяльності. Гіпотетично можна уявити, що подібна суперечність має культурно-історичні корені та особливо посилилася з початку періоду незалежності. Втім, ситуація, про що свідчать соціологічні опитування, останніми роками покращується.

Стаття надійшла до редакції: 09.02.24

ОСОБЛИВОСТІ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

В статті ми поставили за мету відповісти на питання: у чому ж полягають особливості корупції в Україні. Це є непростю задачею, яку неможливо вирішити у рамках однієї статті, тим більше, що проблематика корупції доволі широко представлена в численних теоретичних та емпіричних дослідженнях. Як теоретичні концепції і моделі, так і результати аналізу досвіду окремих країн та груп країн, мають визначну користь для узагальнення уявлень про фактори корупції та шляхи її скорочення, створюючи ґрунт для розробки ефективної політики боротьби з нею. Складність в тому, що кожна країна має значні відмінності в частині масштабів, структури, форм корупційної діяльності. Це в цілому визначається такими факторами, як: траєкторія розвитку

країни, розмір економіки, стан інституційного середовища, характер політичної системи, культурно-історичний досвід тощо. Характеристика корупції у загальному та вітчизняному контексті засвідчила над широку специфікацію учасників корупційних дій, у чому відображається багатомірність корупції. Її прихованість через загрозу покарання, а також перманентний розвиток її схем та механізмів представлено в типології корупції. Незважаючи на те, що Індекс сприйняття корупції в Україні демонструє позитивну динаміку, країна відстає від сусідів: Польщі, Словачії, Румунії та Молдови, а серед країн, кандидатів у члени ЄС вона знаходиться на 6-7 місці. Відзначається, що рівень корупції в Україні значно залежить від ВНД на душу населення та рівня громадянських свобод, у той час, як на нього не впливають ступінь людського розвитку та ефективність уряду. До національних особливостей корупції слід також віднести роль місцевих еліт, завдяки яким протягом тривалого часу формувалися деструктивні корупційні соціальні мережі. Ця проблема ще не знайшла адекватного відображення в науковій літературі. Доповнення концептуальної моделі корупції компонентами, що відносяться до факторів протидії: суворість покарань та громадський осуд та їх аналіз показав, що карність корупції в країні є послабленою, а в соціальному середовищі спостерігається парадокс толерантності, коли заперечення корупції супроводжується участю у корупційних діях.

Ключові слова: корупція, особливості країни, фактори корупції.

Received: 09.02.24

References

1. Aidt, T.S. (2016). Rent-seeking and Economics of Corruption. *Constitutional Political Economy*, 27, (pp. 142-157). Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s10602-016-9215-9> [in English].
2. Amundsen, I. (1999). *Political Corruption: An Introduction to the Issues*. Bergen: Chr. Mickelsen Institute [in English].

3. Boisvert, A.-M.L., Dent, P., & Quraishi, O.B. (2014). *Corruption in Canada: Definitions and Enforcement*. Ottawa, ON: Public Safety Canada. Retrieved from: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/rgnzd-crm-brf-48/rgnzd-crm-brf-48-en.pdf> [in English].
4. Cooray, A., & Schneider, F. (2018). Does corruption throw sand into or grease the wheels of financial sector development? *Public Choice*, (Vol.177), (pp. 111-133). Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s11127-018-0592-7> [in English].
5. Dreher, A., & Gassebner, M. (2013). Greasing the wheels? The impact of regulations and corruption on firm entry. *Public Choice*, (Vol. 155), 3/4, (pp. 413-432). Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/42003108> [in English].
6. Dupuy, K., & Neset, S. (2018). The cognitive psychology of corruption. Micro-level explanations for unethical behaviour. *www.u4.no*. Retrieved from: <https://www.u4.no/publications/the-cognitive-psychology-of-corruption.pdf> [in English].
7. Gründler, K., & Potrafke, N. (2019). *Corruption and Economic Growth: New Empirical Evidence*. Munich: CESifo Working Paper. Retrieved from: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/207207/1/cesifo1_wp7816.pdf [in English].
8. Harward, B., & Taylor, A. (2021). Corruption. *www.ethicalsystems.org*. Retrieved from: <https://www.ethicalsystems.org/> [in English].
9. Human Development Index (HDI). (2023). *hdr.undp.org*. Retrieved from: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> [in English].
10. Klitgaard, R. (1988). *Controlling Corruption*. Berkeley: University of California Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.1002/pad.4230100314> [in English].
11. Kouramoudou, K., & Hannu, L. (2021). Does Corruption Sand or Grease the Economic Wheels? *Journal of Development Economics and Finance*, (Vol. 2), 1, (pp. 127-151). Retrieved from: https://arfjournals.com/image/42955_9-kouramoudou.pdf [in English].
12. Li, Sh. (2019). *Bribery and Corruption in Weak Institutional Environments. Connecting the Dots from a Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/9781108631440.005> [in English].
13. Méon, P.-G., & Weill, L. (2010). Is Corruption an Efficient Grease? *World Development*, (Vol. 38), 3, (pp. 244-259) [in English].

14. Political Rights Score. (2023). *ourworldindata.org*. Retrieved from: <https://ourworldindata.org/grapher/political-rights-score-fh?tab=table&country=~UKR> [in English].

15. Rontos, K., Salvati, L., & Vavouras, I. (2013). Socioeconomic and political dimensions of development worldwide. *Sociology and Criminology*, (Vol. 1), 1, (pp. 1-8) [in English].

16. Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and government: causes, consequences, and reform*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

17. Saltelli, A., & Saisana, M. (2012). Corruption perceptions index 2012 (SSI). *op.europa.eu*. Retrieved from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d2acf84c-f979-4fa3-b359-f6db968ff74f/language-en> [in English].

18. Salvati L., Rontos K., & Vavouras I. (2018). Corruption and Development: A Comparative Approach to Socioeconomic and Political Dimensions Worldwide. *Corvinus Journal of Sociology and Social policy*, (Vol. 9), 2, (pp. 179-200). Retrieved from: <https://doi.org/10.14267/CJSSP.2018.2.09> [in English].

19. Wlei, Sh.-J. (1999). *Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?* Washington: Policy research working paper [in English].

20. Sung, H.-E. (2002). A convergence approach to the analysis of political corruption: A cross-national study. *Crime, Law and Social Change*, (Vol. 38), (pp. 137-160) [in English].

21. Transformation Index 2024. (2024). *bti-project.org*. Retrieved from: <https://bti-project.org/en/downloads> [in English].

22. Wlei, Sh.-J. (1999). *Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance, or Major Obstacle?* Retrieved from: https://documents1.worldbank.org/curated/zh/175291468765621959/129529322_20041117144615/additional/multi-page.pdf [in English].

23. What is corruption? (2023). *www.transparency.org*. Retrieved from: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption> [in English].

24. World Bank. GNI per capita, PPP (current international \$) – Ukraine. (2023). *www.worldbank.org*. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/home> [in English].

25. Antonova, S.Ye., Martyniuk, H.F., Shynkaruk, A.L., & Bondar, A.V. (2022). Doslidzhennia spryiniattia koruptsii v Ukraini [Study of the perception of corruption in Ukraine]. *Zhurnal «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta*

rozvytok» – *Journal «Public administration: improvement and development»*. Retrieved from: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2022.1.34> [in Ukrainian].

26. Brodman, G., & Ricanatini, F. (2008). *Roots of corruption. Are market institutions important?* [in English].

27. Hlodan, S.Yu. (2023). Stan i problemy koruptsii v Ukraini. Povidomlennia pro koruptsiuu [State and problems of corruption in Ukraine. Notification of corruption]. *pzmrujust.gov.ua*. Retrieved from: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/464-stan-i-problemy-koruptsii-v-ukraini> [in Ukrainian].

28. Zakon Ukrainy Pro zapobihannia koruptsii No. 1700-VII vid 14.10.2014 [Law of Ukraine On Prevention of Corruption No. 1700-VII of 14/10/2014]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

29. Kryminalnyi kodeks Ukrainy No. 2341-III vid 05.04.2001 [Criminal Code of Ukraine No. 2341-III of 05/04/2001]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top> [in Ukrainian].

30. Lyshe 1 z 10 za gratamy. Yak v Ukraini karaiut za koruptsiini ta ekonomichni zlochyny [Only 1 in 10 behind bars. How corruption and economic crimes are punished in Ukraine]. (2024). *www.epravda.com.ua*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/weeklypharts/2024/04/18/712562/> [in Ukrainian].

31. Rushchenko, I.P. (2009). Klanova struktura ukrainskoho suspilstva (sotsiologichni narys) [The clan structure of the Ukrainian society (sociological essay)]. *Zhurnal «Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologichni nauky» – Journal «Bulletin of Lviv University. Series of sociological sciences»*, 3, (pp. 49-55) [in Ukrainian].

32. Stan koruptsii v Ukraini. Porivnialnyi analiz rezultativ zahalnonatsionalnykh doslidzhen [The state of corruption in Ukraine. Comparative analysis of the results of national studies]. (2021). *engage.org.ua*. Retrieved from: <https://engage.org.ua/stan-koruptsii-v-ukraini-2023-spryjniattia-dosvid-stavlennia/> [in Ukrainian].

33. Holovni pokaznyky v CPI-2023 [The main indicators in CPI-2023]. (2023). *cpi.ti-ukraine.org*. Retrieved from: <https://cpi.ti-ukraine.org/> [in Ukrainian].

34. Nepsha, O., & Yemelyanov, V. (2023). Tsinnist instyutysiinoi pamiaty, abo chomu reformy v Ukraini ne vykoriniuiut koruptsiuu (na prykladi sudovoi reformy 2016-2019 rokiv) [The value of institutional memory, or why reforms in Ukraine do not eradicate corruption (on the example of the judicial reform of 2016-2019)]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok – Public*

administration and regional development, (20), (pp. 523-546). Retrieved from: <https://doi.org/10.34132/pard2023.20.11> [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Юрій Верланов, к.е.н., професор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна. E-mail: yverlanov@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3447-5341>.

Yuriy Verlanov, Candidate of Economic Sciences, Professor of the Black Sea National University named after Peter Mohyla, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: yverlanov@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-3447-5341>.

Олександр Верланов, к.е.н., доцент Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика, м. Миколаїв, Україна. E-mail: alverlanov@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4756-0860>.

Oleksandr Verlanov, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Pylip Orlyk International Classical University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: alverlanov@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0002-4756-0860>.

Verlanov, Y., & Verlanov, O. (2024). Peculiarities of corruption in Ukraine. *Public Administration and Regional Development*, 24, 648-672. <https://doi.org/10.34132/pard2024.24.15>